

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและเก็บข้อมูลอย่างเป็นขั้นตอน ดังรายละเอียด ต่อไปนี้ คือ

1. การศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม
3. การตรวจสอบข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องกลุ่มและองค์การชาวบ้าน เป็นการศึกษาค้นคว้าของกลุ่ม (ผู้นำ สมาชิก สถานภาพ จำนวน ระเบียบ ข้อบังคับ) สาเหตุของการรวมตัวของกลุ่ม ผลประโยชน์ และกิจกรรม เป็นต้น
2. แนวคิดการพัฒนาสตรี เป็นการศึกษถึงการรวมตัวของสตรี การมีส่วนร่วมของสตรีในกลุ่ม องค์การต่าง ๆ และชุมชน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม เป็นการศึกษถึงการระดมทุนของกลุ่มสตรีในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์
4. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน เป็นการศึกษาด้านความพอมีพอกิน การพึ่งตนเอง และการผลิตของกลุ่มสมาชิก
5. แนวคิดความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชน เช่น ความเป็นเครือญาติ การเป็นเพื่อนบ้าน การเป็นกลุ่ม ผู้นำ ที่มีการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดและประเด็นเนื้อหาในการวิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2543 ผู้วิจัยได้แนะนำตนเองกับผู้นำชุมชนเพื่อขออนุญาตเข้ามาทำการวิจัยโดยได้แสดงสถานภาพเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย ผู้วิจัยได้ชี้แจงถึง

วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย ซึ่งผู้นำอนุญาตและยินดีให้ความร่วมมือ หลังจากนี้ผู้วิจัยได้วางแผนการเก็บข้อมูลในชุมชน ดังนี้

2.1 การสร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัยเน้นสร้างความสัมพันธ์ และความคุ้นเคยกับคนในชุมชน เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อม ๆ กันนี้ผู้วิจัยได้หาข้อมูลเกี่ยวกับการรวมกลุ่มสตรีที่ศึกษา ได้แก่ ชื่อหัวหน้ากลุ่มและสมาชิก เพื่อเข้าไปสร้างความสัมพันธ์เป็นการเฉพาะระยะแรก ๆ ผู้วิจัยเน้นการสร้างความสัมพันธ์กับคนทั่วไป เพื่อไม่ให้ผู้วิจัยเป็นคนแปลกหน้าเวลาเข้าไปในชุมชน โดยผู้วิจัยจะหาโอกาสเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากประธานกลุ่มแม่บ้านและผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในพื้นที่พาผู้วิจัยไปแนะนำให้คนในชุมชนรู้จัก พร้อมทั้งแจ้งวัตถุประสงค์ในการเข้ามาในชุมชนของผู้วิจัย ประกอบกับผู้วิจัยเป็นข้าราชการในสำนักงานเกษตรจังหวัดลำพูน ทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับสถาบันเกษตรกร เคยเข้ามาทำงานในหมู่บ้านหัวฝาย เคยพบปะพูดคุยสนทนาเรื่องต่าง ๆ กับชาวบ้านในชุมชนเป็นประจำอยู่แล้ว จึงช่วยให้ผู้วิจัยและชาวบ้านมีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ได้เข้าไปร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การประชุมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประชุมร้านค้ากลุ่ม งานประเพณีปอยหลวง งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานแต่งงาน งานสงกรานต์ ได้เข้าร่วมกิจกรรมการประชุมขององค์กรชุมชน เช่น เข้าร่วมการประชุมใหญ่กลุ่มออมทรัพย์ขึ้นปี การประชุมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทุกวันที่ 10 ของเดือน การแปรปลั๊โยบแห่งของกลุ่ม เป็นต้น การประชุมเวทีชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านกับผู้นำชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเป็นที่ยอมรับของชุมชนและได้รับความร่วมมือด้วยดี โดยเฉพาะการเก็บข้อมูลในเวลาต่อมา

2.2 แหล่งข้อมูลในการวิจัย แหล่งข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

2.2.1 กลุ่มสตรีในชุมชนประกอบด้วยคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจำนวน 5 คน สตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจำนวน 5 คน

2.2.2 กลุ่มทางสังคมในชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มฌาปนกิจ และกลุ่มอาวโส จำนวน 5 คน

2.2.3 กลุ่มพ่อบ้าน ได้แก่ สามีของสตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และไม่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 5 คน

2.2.4 พระ เจ้าหน้าที่ทางราชการที่เกี่ยวข้องและอยู่ในชุมชน ได้แก่ ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และเจ้าหน้าที่เกษตร

แหล่งข้อมูลดังกล่าวเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของสตรีและผลกระทบจากการรวมกลุ่ม

2.3 วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการหลายอย่าง ได้แก่ การสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การบันทึกภาพและเสียง แต่ละวิธีการมีรายละเอียดดังนี้

- การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้าน จากแบบสอบถามข้อมูลการพัฒนาชนบทในภาคเหนือ (คชก. 2 ค) และแบบสอบถามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และได้ตรวจสอบข้อมูลเหล่านี้จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ เกษตรตำบล พัฒนาการ สาธารณสุข เคนหกิจเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบลที่รับผิดชอบงานในพื้นที่ แล้วผู้วิจัยจึงได้เข้าไปในชุมชน โดยการสร้างความสัมพันธ์ ความคุ้นเคยและความไว้วางใจแก่บุคคลต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งในระยะแรก ผู้วิจัยได้คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้แนะนำให้รู้จักผู้นำ คณะกรรมการกลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้นำกลุ่ม ชาวบ้าน จนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในระยะเวลาที่รวดเร็ว ผู้วิจัยได้เริ่มทำการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์ซึ่งได้กำหนดหัวข้อไว้กว้าง ๆ ในรูปของคำถามปลายเปิดในการเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ข้อมูลทางกายภาพโดยเริ่มศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร อาชีพ สาธารณูปโภค แหล่งน้ำ สภาพดิน การติดต่อสื่อสาร ภายใน ภายนอกชุมชน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน อาณาเขต การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและสถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนับถือ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม โดยได้สอบถามจากผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำกลุ่มสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ และชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนานและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างละเอียด รวมทั้งมีบทบาทสนับสนุนกลุ่มสตรี

การสัมภาษณ์แต่ละครั้งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น ๆ เช่น ในช่วงเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม จะเป็นช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังเก็บเกี่ยวผลผลิตลำไย ในช่วงนี้ผู้วิจัยรู้สึกหนักใจอย่างยิ่งว่าการเข้าไปพูดคุยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในระหว่างที่กำลังทำงาน จะทำให้ผู้ให้ข้อมูลเสียเวลาในการทำงาน และไม่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้แก้ปัญหา

โดยการเข้าไปแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการคัดเกรดลำไย วิธีการอบลำไยแห้งให้ได้คุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยมีความรู้ในเรื่องนี้พอสมควร และถือโอกาสสัมภาษณ์พร้อมกับการสังเกต โดยไม่ตั้งประเด็นคำถามมากนัก แล้วนำข้อมูลที่ได้มาประมวลเข้ากับสถานการณ์ เพื่อตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อผู้วิจัยต้องการข้อมูลเจาะลึก เช่น บทบาทสตรี ความสัมพันธ์ในครัวเรือน รายรับ-รายจ่ายของครอบครัวของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล โดยการสัมภาษณ์คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม พ่อบ้าน ผู้นำชุมชน

- การสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกต 2 แบบ คือ

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งที่ทำกิจกรรม เช่น ขายของร้านค้ากลุ่ม งานเย็บปัก งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานปอยหลวง ตลอดจนการร่วมกิจกรรมที่เป็นการประกอบอาชีพ การทำปุ๋ยชีวภาพของชุมชน การคัดขนาดลำไย การคว้านลำไย การเข้าไปร่วมกิจกรรมและได้สังเกตไปด้วย ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้และได้ข้อมูลตามขอบเขตของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ โดยที่ผู้ถูกสังเกตจะไม่รู้สึกตัวและรู้สึกอึดอัด

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้มีโอกาสร่วมกันประชุมของหมู่บ้านหลายครั้ง ได้เข้าร่วมสังเกตการประชุมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร การประชุมใหญ่ประจำปีของกลุ่มออมทรัพย์ การประชุมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ การประชุมโครงการพัฒนาภูมิภาค กระทรวงมหาดไทย (กนภ.) การประชุมกลุ่มปรับปรุงสวนลำไย กลุ่มเลี้ยงไก่ เวทีประชาคมหมู่บ้าน และการติดตามประเมินผลโครงการเงินออมเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา การเข้าไปสังเกต ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมและผลงานของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

- การสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยได้ใช้การสนทนากลุ่มในประเด็นคำถาม ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ผลประโยชน์ ปัญหา อุปสรรค กิจกรรมที่กลุ่มเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน ผลที่เกิดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อมีการเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดครบถ้วน ผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่มย่อยกับคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สมาชิกกลุ่ม หัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูป กลุ่มกิจกรรมร้านค้า กลุ่มเกษตรกร กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ครั้งละ 7-8 คน ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน 1 ครั้ง และบ้านประธานกลุ่มแม่บ้าน 2 ครั้ง เวลาหลังอาหารเย็นประมาณ 20.00-22.00 น. ผู้ร่วมสนทนาเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ได้รู้จักคุ้นเคย ร่วม

ทำกิจกรรมของหมู่บ้านกันมาบ้างแล้ว บางคนเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม ทำให้การสนทนาเป็นไปอย่างกันเอง การสนทนากลุ่มย่อยเป็นวิธีการที่ช่วยให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเต็มที่ ตามทัศนคติของตนเองอย่างเปิดเผย และจริงใจในขณะสนทนากัน เป็นกลุ่มกำลังเหมาะที่ก่อให้เกิดการถกประเด็นปัญหาและการเสวนากลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นการแสดงความคิดเห็น พฤติกรรมของผู้เข้าร่วมเสวนาของตนออกมา ทำให้ได้ข้อมูลในส่วนของการอารมณ์ ความรู้สึก ที่แสดงออกมาถึงสภาพเหตุการณ์ ความคิดเห็นในแง่มุมต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจต่อชุมชนอย่างไร

ผู้วิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลประมาณ 2 ปี คือเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2543 ถึงเดือนมิถุนายน 2545 ในบางช่วงผู้วิจัยได้ถอนตัวออกมาเพื่อทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลที่เก็บได้ เมื่อเห็นว่าข้อมูลยังขาดความสมบูรณ์ ผู้วิจัยก็จะไปเก็บเพิ่มเติมและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ในขณะเดียวกันเป็นการควบคุมบทบาทของตนเองที่จะพิจารณาข้อมูลด้วยความเป็นกลางมากที่สุด เมื่อเก็บข้อมูลได้สมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยจึงถอนตัวออกมา

3. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลตามประเด็นของการวิจัยทุกครั้ง ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมภาคสนามต้องมีความชัดเจน ครบถ้วน สมบูรณ์ และครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยเองได้ทำการบันทึกข้อมูลที่รวบรวมได้อย่างเป็นระบบ โดยจัดทำเป็นบันทึกข้อมูลขึ้นมา ถ้าหากข้อมูลที่ได้มายังไม่ชัดเจน ผู้วิจัยก็จะทำการศึกษา เจาะลึก โดยการสัมภาษณ์และการสังเกตซ้ำ จนแน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับมานั้นครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วนำข้อมูลนั้นแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของข้อมูล หลังจากที่ออกจากชุมชน โดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลดังนี้

1. ตรวจสอบแหล่งที่ได้มาของข้อมูล ผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบข้อมูลอยู่ตลอดเวลา โดยจะเป็นการตรวจสอบเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้แหล่งข้อมูลประกอบในการตรวจสอบข้อมูล ซึ่งได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่และแหล่งข้อมูล ข้อมูลนั้นมีความตรงกันหรือไม่ ซึ่งหากข้อมูลนั้นมีความหมายเหมือนหรือตรงกัน ก็แสดงว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้และเป็นจริง ผู้วิจัยจึงทำการจดบันทึกข้อมูลเหล่านั้นไว้ เช่น การตรวจสอบผลกระทบด้านความสัมพันธ์ ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลในประเด็นเดียวกัน มีความคิดเห็นตรง

กันหรือไม่ ถ้าไม่ตรงกันผู้วิจัยจะตรวจสอบโดยหาข้อมูลเพิ่มเติมจนกระทั่งชัดเจน ผู้วิจัยดำเนินการแบบนี้จนครบทุกประเด็น นั่นคือได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

2. ตรวจสอบจากวิธีการรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ต้องใช้ควบคู่กับการซักถาม สัมภาษณ์ นอกจากนั้นยังมีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ จากวิธีการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย เมื่อตรวจสอบข้อมูลในแต่ละประเด็นได้ตรงกัน ก็แสดงว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ จากนั้นก็นำข้อมูลมาแยกออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็น เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำเอาข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบแล้วจัดทำให้เป็นระบบ คือการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ หาความหมายและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน และผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชน จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการบรรยายและการสรุปเชิงวิเคราะห์ โดยใช้กรอบแนวคิดในการวิจัยที่กำหนดไว้